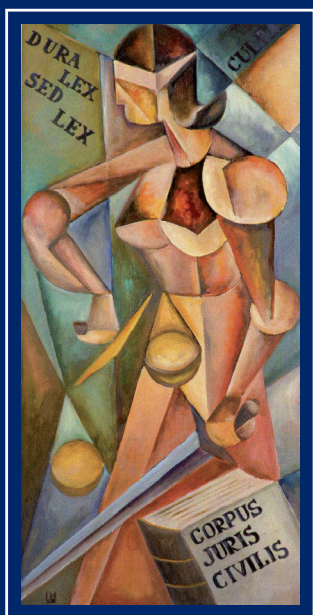

Leksykon

tradycji rzymskiego
prawa prywatnego

Podstawowe pojęcia

Antoni Dębiński
Maciej Jońca

Wydawnictwo C.H.Beck

Leksykon tradycji rzymskiego prawa prywatnego

Podstawowe pojęcia

Polecamy nasze publikacje z tej serii:

red. J. Ciechanowicz-McLean

LEKSYKON OCHRONY ŚRODOWISKA, 2 wyd.

red. A. Wypych-Żywicka

LEKSYKON PRAWA UBEZPIECZEŃ SPOŁECZYCH, 2 wyd.

red. Bogumił Szmulik, Sławomir Serafin

LEKSYKON OBYWATELA

red. Jakub Stelina

LEKSYKON PRAWA PRACY. 100 PODSTAWOWYCH POJĘĆ, 3 wyd.

red. prof. dr hab. Janina Elżbieta Kundera, prof. dr hab. Marek Maciejewski

LEKSYKON MYŚLICIELI POLITYCZNYCH I PRAWNYCH

dr Radosław Krajewski

**LEKSYKON INSTYTUCJI WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI
I OCHRONY PRAWA**

red. Andrzeja Powołowskiego

LEKSYKON PRAWA GOSPODARCZEGO PUBLICZNEGO, 3 wyd.

testy-prawnicze.pl

Legalis
System Informacji Prawnej

edukacjaprawnicza.pl

www.ksiegarnia.beck.pl

[Kup książkę](#)

Leksykon

tradycji rzymskiego
prawa prywatnego

Podstawowe pojęcia

Antoni Dębiński
Maciej Jońca

Wydawnictwo C.H.Beck
Warszawa 2016

[Kup książkę](#)

Recenzja:
dr hab. Renata Świgoń-Skok, prof UR (Uniwersytet Rzeszowski)
dr hab. Marek Sobczyk (Uniwersytet Mikołaja Kopernika)

Wydawca: Joanna Ablewicz

Redakcja: Anna Podhajny

Projekt okładki: Robert Rogiński

© **Wydawnictwo C.H.Beck 2016**

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.
ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

Skład i łamanie: PanDawer
Druk i oprawa: Elpil, Siedlce

ISBN 978-83-255-7659-2

ISBN e-book 978-83-255-7660-8

[Kup książkę](#)

SPIS TREŚCI

Wstęp	XVII
Wykaz skrótów	XXIII
ABSENTIA	1
ABSOLUTIO	1
ABUSUS IURIS	2
ACCEPTILATIO	4
ACCESSIO	4
ACCESSORIUM IUS	5
ACCIDENTALIA NEGOTII	5
ACQUISITIO A NON DOMINO	6
ACQUISITIO DOMINII	6
ACTIO	8
ACTIO PAULIANA	9
ACTIO PUBLICIANA	10
ACTIO REDHIBITORIA/ACTIO QUANTI MINORIS	11
ACTIONES IN PERSONAM	12
ACTIONES IN REM	13
ACTOR	13
ACTUS CONTRARIUS	14
ADCRESCERE	15
ADDICTIO	15
ADDICTUS	16
ADIUDICATIO	16
ADOPTIO	17
ADPLUMBATIO	18
ADVOCATUS	18
AEQUITAS	19
AES ALIENUM	21
AESTIMATIO	22
AFFECTIO MARITALIS	22
AFFINITAS	23
AGNATIO	23
ALEA	24
ALIENATIO	25
ALIENI IURIS PERSONAE	26
ALLUVIO	26
ALVEUS DERELICTUS	27
ANALOGIA IURIS	27
ANALOGIA LEGIS	28

ANATOCISMUS	29
ANIMAL/FERUS	29
ANIMALIUM IURA	30
ANIMUS	31
ANTICHRESIS	31
APOCHA	32
APPELLATIO	33
ARBITRIUM	34
ARGENTARIi	35
ARRA	37
ARRA SPONSALICIA	37
ARROGATIO	37
ASCENDENTES	38
AUCTORITAS	39
AVULSIO	39
BENEFICIUM	40
BENEFICIUM ABSTINENDI	42
BENEFICIUM COMPETENTIAE	42
BENEFICIUM INVENTARII	43
BIGAMIA	44
BONA	45
BONA FIDES	46
BONI MORES	47
BONORUM EMPTOR	48
BONORUM POSSESSIO	49
BONUM ET AEQUUM	49
BREVI MANU TRADITIO	50
CALOR IRACUNDIAE	51
CAPACITAS POSTULANDI	51
CAPACITAS PROCESSUALIS	52
CAPITIS DEMINUTIO	52
CAPUT	53
CASUS	53
CAUSA	54
CAUTELA	55
CAUTIO	55
CESSIO	56
CESSIO BONORUM	57
CHIROGRAPHUM	57
CHRISTIANITAS	58
CIVILIS/NATURALIS OBLIGATIO	59
CIVITAS	60
CLAUSULA REBUS SIC STANTIBUS	61

CLIENTELA	62
CODEX	62
CODICILLUS	64
COËMPTIO	65
COGNATIO	65
COGNITOR	66
COHERES	66
COITUS	67
COLLATIO BONORUM	68
COLLEGIA	69
COMMERCIUM	70
COMMISSORIA LEX	71
COMMIXTIO	72
COMMODATUM	72
COMMUNIO PRO INDIVISO	74
COMPENSATIO	75
COMPROMISSUM	76
CONCUBINATUS	76
CONDEMNATIO	77
CONDICTIO	78
CONDITIO	78
CONFARREATIO	80
CONFESSIO IN IURE	80
CONFESSORIA IN REM ACTIO	81
CONFUSIO	82
CONSENSUS	82
CONSILIUM	83
CONSILIUM DOMESTICUM	84
CONSORTIUM	84
CONSTITUTUM POSSESSORIUM	85
CONSUETUDO/DESUETUDO	86
CONSULTATIO	87
CONTRACTUS	88
CONTRACTUS ALEATORIAE	89
CONTRAHENTIUM LIBERTAS	89
CONTUBERNIUM	90
CONUBIUM	91
CONVALIDATIO	92
CONVENTIO IN MANUM	92
CONVERSIO	93
CORPUS	94
CORPUS IURIS CANONICI	94
CORPUS IURIS CIVILIS	95

CREDITOR	96
CREDITUM	97
CULPA	97
CULPA IN CONTRAHENDO	98
CULPAE COMPENSATIO	99
CULPAE GRADUS	100
CURA	101
CUSTODIA	101
DAMNI REPARATIONIS OFFICIUM	102
DAMNUM	103
DAMNUM EMERGENS	104
DAMNUM INFECTUM	105
DARE, FACERE, PRAESTARE	106
DATIO IN SOLUTUM	107
DEBITOR	107
DEBITUM	108
DECLARATIO VOLUNTATIS	108
DEFINITIO	109
DEIECTUM VEL EFFUSUM	110
DELATIO HEREDITATIS	111
DELEGATIO	111
DELICTUM	112
DENEGATIO ACTIONIS	113
DEPOSITUM	114
DEPOSITUM IRREGULARE	115
DEPOSITUM MISERABILE	116
DERELICTIO	116
DESCENDENTES	117
DETENTIO	118
DIES	119
DILATIO	119
DILIGENTIA	120
DIVORTIUM	120
DOLUS	122
DOMICILIUM	123
DOMINIUM/PROPRIETAS	124
DOMINIUM DIRECTUM/DOMINIUM UTILE	126
DOMINIUM IMPERIALE	127
DONATIO	128
DOS	129
ECCLESIA	130
EDITIO ACTIONIS	131
EMANCIPATIO	132

EMPHYTEUSIS	133
EMPTIO-VENDITIO	134
EPISCOPALIS AUDIENTIA	136
ERROR	137
ESSENTIALIA NEGOTII	138
EVICTIO	138
EXCEPTIO	140
EXECUTIO	141
EXERCITIO DOMINII	142
EXHEREDATIO	142
EXISTIMATIO	143
EXPROPRIATIO	144
FACULTAS ALTERNATIVA	146
FAMILIA	146
FAVOR	146
FENUS NAUTICUM	147
FERRUMINATIO	149
FICTIO IURIS	149
FIDEICOMMISSUM	150
FIDEIUSSIO	150
FIDES	151
FIDUCIA	152
FISCUS	152
FONS IURIS	153
FORMULA	154
FORUM	155
FRAUS CREDITORUM	156
FRAUS LEGIS	156
FRUCTUS	157
FUROR	159
FURTUM	160
GENUS	161
GLOSSA	162
HABILITAS IURIDICA	163
HABITATIO	164
HEREDES EXTRANEI	164
HEREDES SUI	164
HEREDIS INSTITUTIO	165
HEREDITAS	166
HEREDITAS IACENS	166
HEREDITATIS PETITIO	167
HERES	167
HERMAPHRODITUS	168

HOLOGRAPHUM TESTAMENTUM.....	169
HOMO.....	169
HUMANITAS.....	171
HYPOTHECA.....	171
ID QUOD INTER EST.....	173
IGNORANTIA IURIS/ERROR IURIS.....	173
IMMISSIONES.....	174
IMPENSAE.....	175
IMPOSSIBILITAS.....	176
IMPOSSIBILITAS COEUNDI.....	177
IMPUBERES.....	178
IN IURE CESSIO.....	178
IN IUS VOCATIO.....	179
INDEFENSIO.....	180
INDIGNITAS.....	181
INFAMIA.....	181
INFANS.....	182
INFIRMITAS SEXUS.....	183
INIURIA.....	184
INSTRUMENTUM.....	185
INSULA IN FLUMINE NATA.....	186
INSULA IN MARI NATA.....	186
INTENTIO.....	186
INTER VIVOS.....	187
INTERDICTUM.....	187
INTERPRETATIO.....	188
INTESTATUS.....	189
INVENTARIUM.....	190
IOCUS.....	190
IPSO IURE.....	191
IRRETROACTIVITAS/NONRETROACTIVITAS.....	192
IUDEX.....	193
IUDICIUM.....	194
IURA IN RE ALIENA.....	195
IURIS PERSECUTIO AUCTORITATE SUA.....	196
IURISDICTIO.....	197
IURISPRUDENTIA.....	198
IUS.....	199
IUS CIVILE.....	199
IUS COGENS.....	201
IUS DISPOSITIVUM.....	201
IUS GENTIUM.....	202
IUS HONORARIUM.....	203

IUS IN RE	204
IUS NATURALE (NATURAE)	205
IUS PUBLICUM/IUS PRIVATUM	206
IUS SUBIECTIVUM	207
IUSIURANDUM/IURAMENTUM	208
IUSTITIA	210
LAESIO ENORMIS	211
LEGATUM	212
LEGITIMA DEFENSIO	212
LEGITIMATIO	214
LEGITIMATIO AD CAUSAM	215
LEGITIMATIO AD PROCESSUM	215
LEX	216
LIBELLI FAMOSI	217
LIBELLUS	217
LIBERI NATURALES	218
LIBERTAS	220
LINGUA LATINA	221
LITIS CONTESTATIO	222
LOCATIO CONDUCTIO	223
LONGA MANU TRADITIO	225
LONGISSIMI TEMPORIS PRAESCRIPTIO	225
LUCRUM CESSANS	226
LUCRUM SINE CAUSA	227
MALA FIDES	228
MANCIPATIO	229
MANCIPIMUM	230
MANDATUM	230
MANUMISSIO	231
MANUS	233
MATRIMONIUM	234
METUS	234
MISSIO IN BONA	236
MOBILIA/IMMOBILIA	236
MODUS	237
MONSTRUM	238
MORA	239
MORTIS CAUSA	241
MOS MAIORUM	241
MUTUUM	242
NASCITURUS	244
NATURA ACTIONIS	245
NATURA CONTRACTUS	245

NATURA RERUM	246
NATURALIA NEGOTII	247
NECESSITAS/SUMMA NECESSITAS	248
NEGATIO	249
NEGATORIA IN REM ACTIO	249
NEGLEGENTIA	250
NEGOTIORUM GESTIO	251
NEGOTIUM	252
NEGOTIUM CLAUDICANS	253
NEXUM	253
NOMINATIO	254
NOTARIUS	254
NOVATIO	256
NULLITAS SENTENTIAE	257
OBLIGATIO	258
OBLIGATIO ALTERNATIVA	259
OBLIGATIONUM FONTES	260
OCCUPATIO	261
ONERA MATRIMONII	262
ONUS PROBANDI	263
OPERIS NOVI NUNTIATIO	264
OPINIO/COMMUNIS OPINIO	264
ORDALIUM	265
PACTUM	266
PACTUM IN FAVOREM TERTII	268
PACTUM NUDUM/PACTUM VESTITUM	269
PARS LEGITIMA	270
PARTES IN LITE	270
PATER FAMILIAS	271
PATIENTIA	273
PATRIA POTESTAS	273
PECULIUM	275
PECUNIA	276
PER FACTA CONCLUDENTIA	276
PERICULUM	277
PERICULUM EMPTORIS	277
PERMUTATIO	278
PERSONA	279
PERSONA IURIDICA	280
PERSONA PHYSICA	282
PERSONA TERTIA	283
PERSONAE INCERTAE	284
PERSONAE – RES – ACTIONES	285

PERSONALITAS IURIDICA	286
PERTINENTIA	287
PHILOSOPHIA GRAECA	288
PIAE CAUSAE	288
PIGNUS	289
PIGNUS GORDIANUM	290
PLURIS PETITIO	291
POENA	291
POLLICITATIO	293
POSSESSIO	293
POSSESSIO AD USUCAPIONEM	295
POSSESSIO VITIOSA	296
POSSESSOR ERGO DOMINUS	297
POSTLIMINIUM	297
POSTUMUS	298
PRAECEPTA IURIS	299
PRAEIUDICIUM	299
PRAESCRIPTIO	300
PRAESUMPTIO	301
PRAESUMPTIONES DE PATERNITATE	302
PRECARIUM	304
PRETIUM	305
PRETIUM AFFECTIONIS	306
PRETIUM IUSTUM	307
PRO HEREDE GESTIO	308
PROBATIO	308
PROBATIO DIABOLICA	309
PROCREATIO	310
PROCURATOR	311
PRODIGIUM	311
PROMISSIO	312
PROPRIETAS AD TEMPUS	313
PROROGATIO FORI	314
PUBERTAS	314
PUPILLUS	315
QUARTA FALCIDIA	315
QUASI POSSESSIO	316
QUASI USUSFRUCTUS	317
QUERELA INOFFICIOSI TESTAMENTI	318
RAPINA	318
RECUSATIO IUDICIS	320
REGRESSUS	320
REGULA	321

REI VINDICATIO	321
RENUNTIATIO	323
REPLICATIO.....	323
REPUDIUM.....	324
RES (MERX)	324
RESERVATIO MENTALIS	326
RESTITUTIO IN INTEGRUM	327
RETENTIO	328
RETENTIO EX DOTE (RETENTIONES DOTALES).....	329
REUS	330
RIGOR IURIS	330
ROMANESIMO	331
SACRAMENTUM	332
SATISFACTIO.....	333
SENATUSCONSULTUM MACEDONIANUM.....	333
SENTENTIA/RES IUDICATA	335
SEPARATIO	336
SEPARATIO A TORO ET MENSA	337
SEPARATIO BONORUM	337
SEQUESTER	338
SERVITUS	339
SERVITUDES	340
SERVITUDES IURIS GERMANICI	341
SIMULATIO	342
SOCIETAS.....	343
SOCIETAS LEONINA.....	345
SOLIDUM.....	345
SOLUTIO.....	346
SOLUTIO PARTIALIS.....	347
SOLUTIONIS LOCUS	348
SOLUTIONIS TEMPUS.....	348
SPECIES.....	349
SPECIFICATIO.....	349
SPONSALIA	349
STATUS	350
STERILITAS	351
STIPULATIO.....	351
STIPULATIO POENAE.....	353
STIRPS	354
SUBIECTUM IURIS.....	354
SUBLOCATIO.....	355
SUBSTITUTIO	356
SUCCESSIO	357

SUCCESSIO AB INTESTATO	358
SUCCESSIO CONTRA TABULAS	359
SUI IURIS PERSONAE	359
SUPERFICIES	360
SUPERFLUUM	360
SYNALLAGMA	361
TACERE	362
TALIO	363
TEMPUS	364
TEMPUS LUGENDI	365
TESTAMENTI FACTIO	365
TESTAMENTUM	366
TESTAMENTUM MILITIS	367
TESTIS	368
TEXTURA, SCRIPTURA, PICTURA	370
THESAURUS	370
TITULUS	371
TRADITIO	371
TRANSACTIO	373
TRANSMISSIO	373
TUTELA	374
UNITAS ACTUS	375
UNIVERSITAS	376
USUCAPIO	376
USURAE	379
USUS	381
USUSFRUCTUS	381
UTILITAS	382
UTILITAS PUBLICA	383
VADIMONIUM	384
VENDITIO BONORUM	384
VERBUM	385
VICINITAS	386
VINCULUM IURIS	386
VINDEX	387
VIS	388
VIS MAIOR	388
VOLENS/SCIENS	389
VOLUNTAS	390
VOLUNTATIS VITIUM	392
Bibliografia	394
Indeks osób	411
Indeks rzeczy	417

CONVEGNO
LA SENTENZA
IN EUROPA
FERRARA
10 - 12 ottobre 1985

WSTĘP

Z wielką radością zareagowaliśmy na inicjatywę Wydawnictwa C.H.Beck, aby polską literaturę prawniczą wzbogacić o leksykon podstawowych pojęć z prawa rzymskiego. Satysfakcja była tym większa, że Szef Działu Literatury Prawniczej Wydawnictwa, adw. *Jakub Jacyna*, z prośbą o jego opracowanie zwrócił się właśnie do uczestników seminarium z prawa rzymskiego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Za wielki zaszczyt poczytujemy sobie zgodę na udział w jego pracach profesora *Józefa Méléze-Modrzejewskiego*, wybitnego znawcę prawa rzymskiego i praw antycznych. Doktorowi *Krzysztofowi Szczygielskiemu* zatrudnionemu w Zakładzie Prawa Rzymskiego Uniwersytetu w Białymstoku wyrażamy wdzięczność za udostępnienie ze swojej kolekcji materiałów, które pod kątem wizualnym uatrakcyjniły oddawany w ręce Czytelników leksykon.

Nie ulega wątpliwości, że kompendium tego rodzaju jest na polskim rynku potrzebne, z tym wszakże zastrzeżeniem, iż dokona się innego ujęcia opracowywanego materiału. Wszak nadal dostępne są dla zainteresowanych wyczerpujące słowniki prawa rzymskiego, które ukazały się staraniem profesorów *Witolda Wołodkiewicza*¹ oraz *Wiesława Litewskiego*². Powielenie koncepcji przez nich przyjętej nie byłoby niczym innym, jak mało twórczą tautologią. Poza zasięgiem naszych możliwości natomiast okazało się prześcignięcie dzieła życia jednego z najsłynniejszych polskich romanistów *Adolfa Bergera*, jakim jest jego *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*³. Zamiarem uczestników zespołu, którzy podjęli się opracowania poszczególnych haseł, było pokazanie prawa rzymskiego w innej, szerszej nieco perspektywie. Ambicją naszą stało się przygotowanie dzieła o charakterze mniej „antykwaryzującym”, a bardziej „dogmatyzującym”. Innymi słowy, postanowiliśmy sprawdzić, czy odwołanie się w badaniach nad prawem do tradycji w istocie jest w stanie wywołać podwójny efekt: historyzacji dogmatyki i dogmatyzacji historii⁴. Wszak, jak już dawno temu zauważył *Friedrich von Savigny*, „dopóki nie będziemy świadomi naszego indywidualnego związku z wielką całością świata i jego historii, będziemy musieli z konieczności oglądać nasze myśli w fałszywym świetle powszechnej ważności i ogólności”⁵.

¹ W. Wołodkiewicz (red.), *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, Warszawa 1986.

² W. Litewski, *Słownik encyklopedyczny prawa rzymskiego*, Kraków 1998.

³ A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.

⁴ Por. T. Giaro, *Prawo a historia*, [w]: A. Kojder, Z. Cywiński (red.), *Socjologia prawa. Główne problemy i postacie*, Warszawa 2015, s. 340.

⁵ F. von Savigny, *Vom Beruf unsrer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, Berlin 1840, s. 115.

Uczeni badający kształt współczesnych instytucji prawnych niejednokrotnie zadają romanistom pytanie o ich genezę. Proszą o pokazanie ich rzymskich korzeni. W czasach, kiedy niemal dogmatem stało się twierdzenie, że cały europejski porządek prawny opiera się na prawie rzymskim, zachowanie takie nie tylko przyjemnie łechce romanistyczną próżność, ale stanowi również część metodologii uprawiania nauki prawa, zwłaszcza cywilistyki. Trudność pojawia się wówczas, kiedy trzeba uzasadnić „rzymskość” urządzenia prawnego, dla którego antyczne *ius Romanum* nie wykształciło odrębnej dogmatycznej konstrukcji. Badacz musi wtedy uświadomić sobie, że prawo rzymskie nie było na przestrzeni wieków monolitem. Tomasz Giaro wyróżnił aż cztery jego żywoty, po czym zwrócił uwagę na fakt, że każdy z nich w konkretny sposób oddziaływał na formowanie się współczesnych instytucji prawnych⁶. Niezaprzeczalnym faktem pozostaje, że „część stosowanych w prawie rzymskim konstrukcji została zapomniana, a część istotnie zmodyfikowana”, podobnie jak słuszne jest twierdzenie, „że nawet ogromny szacunek żywiony do dorobku rzymskich jurystów nie skłoniłby do przeszczepiania wypracowanych tam koncepcji na grunt współczesny dla później działających prawników, gdyby nie to, że było możliwe odnalezienie w nich rozwiązań adekwatnych dla współczesnych potrzeb”⁷. Tym samym stwierdzenie, że to czy inne urządzenie prawne ma swoje źródło w prawie rzymskim, nie zawsze musi być tożsame z twierdzeniem, że wywodzi się ono ze starożytności. Z tego powodu w oddawanym do rąk Czytelnika opracowaniu odrzucono datę śmierci cesarza *Justyniana* (565), jako cezurę zamykającą chronologiczne ramy prowadzonych rozważań. Jursprudence rzymska nie stworzyła odrębnych określeń dla tak fundamentalnych dla współczesnej cywilistyki pojęć jak zdolność prawna, zdolność do czynności prawnych, osoba fizyczna czy osoba prawna. Na próżno będzie biedził się ten, kto jedynie w źródłach antycznych zechce odnaleźć surogaty zasady abstrakcyjności, idei majątku celowego, odpowiedzialności za winę przy zawieraniu umowy i wielu innych jeszcze koncepcji, bez których trudno wyobrazić sobie współczesny obrót prawny. Paradoksalnie jednak wpływ Rzymian na ich wykształcenie pozostaje niekwestionowany.

Próbując skonfrontować współczesne instytucje prawne z ich potencjalnymi antycznymi pierwowzorami, nie można zapominać, z jednej strony o warunkach polityczno-społecznych, w jakich przyszło żyć i tworzyć wielkim antycznym jursprudentom, z drugiej zaś o właściwościach antycznej łaciny (która „żyje czasownikiem”⁸). Na opisanie poszczególnych instytucji prawnych w źró-

⁶ T. Giaro, Kilka żywotów prawa rzymskiego zakończonych jego kodyfikacją, [w:] A. Dębiński, M. Jońca (red.), *Prawo rzymskie a kultura prawna Europy*, Lublin 2008, s. 16–27.

⁷ Ł. Węgrzynowski, *Ekwiwalentność świadczeń w umowie wzajemnej*, Warszawa 2011, s. 29, 30.

⁸ K. Burczak, Łacina trwałym nośnikiem myśli prawniczej, *Monitor Prawniczy* 2009, Nr 4, s. 186–187.

dłach rzymskich o wiele rzadziej, niż to ma miejsce obecnie, wykorzystywano rzeczowniki⁹.

Wiele ze znajdujących się w niniejszym leksykonie haseł zostało tak skonstruowanych, by móc pokazać oddziaływanie na współczesność nie tylko antycznego surowca, ale również średniowiecznego prawa i teologii moralnej, nowożytnej filozofii prawa natury czy XIX-wiecznych koncepcji pandektystów. Przez wieki rzymski materiał był bowiem poddawany nieustannej „obróbce”, polegającej na dostosowywaniu go do aktualnie istniejących stosunków i potrzeb. Odczytywano go, zapożyczając terminologię kanonistyczną, uwzględniając „okoliczności osoby, miejsca i czasu”. Fragmenty antycznych ustaw oraz wypowiedzi przedstawicieli jurysprudencki niejednokrotnie wykorzystywano do rozwiązywania sytuacji zgoda przez ich autorów nieprzewidzianych. Często nadawano im nowy sens, przenoszono w inny kontekst oraz konfrontowano z tekstami współczesnymi. Tym samym antyczny surowiec przez wieki służył jako *ratio scripta* – punkt wyjścia i odniesienia dla wszelkich prac prowadzonych na gruncie ustawodawstwa, praktyki i nauki prawa.

W opracowaniach poświęconych historii prawa wciąż niedostatecznie uwypukla się rolę, jaką w zachowaniu dziedzictwa antycznego *ius Romanum* odegrało prawo kanoniczne. „Tymczasem – jak trafnie zauważa ks. Ignacy Grabowski – prawo cywilne wszystkich kulturalnych narodów przez długi czas posiłkowało się prawem kanonicznym. Zbiory *Justyniana* wraz z *Corpus Iuris Canonici* w wielu państwach były prawem powszechnym – *ius commune*”¹⁰. Większość zasad rządzących rzymskim procesem kognicyjnym, utrwalonych następnie przez średniowieczny proces rzymsko-kanoniczny, obowiązuje na gruncie kościelnego procesu do dnia dzisiejszego. Wiele konstrukcji rzymskich, które nie pozostawały w sprzeczności z naukami ewangelicznymi, inkorporowano do *ius canonicum* literalnie¹¹. Inne, Kościół uściślił bądź zredefiniował na własny użytek. Niektóre, w nowej formie nadanej im przez kanonistów, niemal bez zmian przejęła jurysprudenca świecka, a następnie świecki ustawodawca. Stąd obecne w analizie starożytnych instytucji prawnych odwołania do prawa kanonicznego.

Podobnie rzecz się ma z teologią moralną. Niedawno prof. Piotr Stec wysunął ciekawy postulat: „*Toutes proportions gardées* cywilistyka powinna być może brać przykład z teologii, z którą dzieli część metod badawczych. Teologowie dyspo-

⁹ M. Kaser, *Zur juristischen Terminologie der Römer*, [w:] *Studi in onore di Biondo Bondi*, t. I, Milano 1965, s. 101.

¹⁰ I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948, s. 139. Zob. również: A. Dębiński, *Kościół i prawo rzymskie*, Lublin 2010.

¹¹ Por. K. Burczak, *Sacrilegium w „Dekrecie Gracjana”*, Lublin 2010, s. 358 przyp. 523: „W sumie w Dekrecie w wydaniu Ae. Friedberga znajduje się 259 fragmentów z *Corpus Iuris Civilis*, w tym 122 z Kodeksu Justyniańskiego, 107 fragmentów z *Digestów* i 30 z *Noveli*”.